

måste ha lämnat oanvänd. Något **n** har sålunda knappast funnits. Hst i 6 **t** svag; mycket osäkra spår av bst. 7 **r** tydligt, liksom sk och 9 **k**. 10 **l** förefaller säkert. Därefter endast nedre delen av en hst, möjligen med ett par nedåtriktade bst t. v. **o** dock osannolikt, ty det liknar ej övriga **o**-runor i inskriften. 12 **k** tämligen tydligt. 13 **h** sannolikt; övre h. bst mycket svag. 14—15 **as** säkert; omvänt **s**. Nedre bst i 16 **o** osäker. Intet sk efter 15 **s** och 17 **k**. Bst i 18 **p** svag; kanske **k**. 19 **e** tydligt stunget, med ett kort streck. 20—21 **fa** tydligt. Sk efter 21 **a** ganska tydligt; knappast **h**. Runslingans nedre rundel på h. sidan har icke innehållit några runor. Inskriften fortsätter nu i den vänstergående slingan. Den följande delen av inskriften ganska tydlig. Intet sk efter 25 **u** och 29 **a**. 27 och 32 **i** äro icke stungna. 34 **e** är tydligt stunget, med en djup, rund punkt. Sk efter 33 **n** och 37 **r** tydliga; däremot har sannolikt intet sk funnits efter 42 **r**. Alla runorna i sista namnet äro tämligen tydliga. 50 **n** är säkert, trots dess egendomliga plats. Möjligen har också den nedre slinglinjen varit uppdragen över den korsande slingan. En hst efter 51 **t** är tydligt; knappast **r** eller **a**.

P. J. Lindal: »Långa stycken af inskriften äro aldeles utplånade. Jag kan med säkerhet endast läsa följande: **rhnfatr i ainknasakpiba þaun litu rita stin i itir i faþur sn þaim - - -**. Av detta får jag endast fram, att *Ragnfast* (och ett qvinnonamn, jfr neutr. **þaun**) *de läto skrifa å sten efter sin fader* . . . Möjligt kan vara, att vid någon särdeles lycklig belysning framleta ännu något mera af inskriften.»

v. Friesen: **þoi + u - - kr · aslok · has · ok · þefah litu rita stin · etir · faþur · sn · - þhtmuntr.**

Endast två av inskriftens fyra namn kunna identifieras. *Þormundr* är i inskrifterna sällsynt; se U 176. I ännu högre grad gäller detta om *Þiuðmundr*; det är tidigare känt från en södermanländsk inskrift: Sö 111 och en gästrikländsk: L 1053 Järsta, Valbo sn.

U 1010 är sannolikt utförd av ristaren Manne; se ovan U 1007.

1011. Örby, Rasbo sn. Nu i Universitetsplanteringen, Uppsala.

Pl 49.

Litteratur: B 416, L 292, D 1: 257. J. Bureus, F a 6 s. 47 n:r 34 och 35 (Bureus' egen läsning), s. 184 n:r 95 (Rhezeliu), F a 10: 2 n:r 58 b, F a 5 n:r 290, F a 1 s. 66, Monumenta Sveo-Gothica hactenus exsculpta (1624), n:r 16 (3 uppl. 1664, n:r 12); J. Rhezelius, F c 6 (Monumenta Uplandica), s. 37 (utg. i UFT h. 30, 1915), R 550 (UUB) n:r 14; O. Verelius, Manuductio ad Runographiam Scandicam (1675), s. 24, 53; Ransakningarna 1667—84: J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 140, Monumenta Uplandica per Thiundiam (1710), s. 66, Monumenta Ullerakerensia (1719), s. 322 f.; P. Dijkman, Historiske Anmärkningar (1723), s. 73 f.; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 33, 100; N. R. Broeman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 104 f.; G. Floderus, Beskrifning öfver Rasbo härads antiqviteter, 1813 (UUB); A. Floderus, De paroeciis Uplandiæ Rasbo et Kihl (diss. Uppsala, 1848), s. 7; G. Stephens, ONRM 1 (1866), s. 88; R. Dybeck, Reseberättelse 1868 (ATA); UFT h. 2 (1872), s. 50, h. 5 (1876), s. 94, 110, h. 10 (1881), s. LXXXI f., h. 11 (1883), s. CXLV, h. 19 (1898), s. 128; P. J. Lindal, Runstenarne i Upsala (1881), s. 10 f.; S. Bugge i: E. Brate, Runverser (ATS 10: 1), s. 53 f.; A. Koek i ANF 11 (1895), s. 330; O. v. Friesen, Runstensundersökningar i Upsala län 1898 (hs i ATA), Upplands runstenar (1913), s. 40, art. Runer i Salmonsens Konversationsleksikon, 2 Udg. (1925), Runorna (1933), s. 167, Anteckningar (UUB); B. Bergman, Inventering av fasta fornminnen i Rasbo sn 1925 (ATA), Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 216 f.

Äldre avbildningar: Bureus, träsnitt (i Monumenta Sveo-Gothica 1624, F a 5, F a 10: 1); Rhezelius, teckningar (i F c 6, R 550); Verelius, träsnitt (i Manuductio 1675); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiöld, Monum. Ullerakerensia och B 416); Dybeck (D 1: 257); v. Friesen foto (ATA, UUB).

Runstenen står rest i Universitetsplanteringen, Uppsala, på norra sidan om uppfartsvägen till universitet; den är den översta av de tre stenar, som stå utmed denna väg.

Runstenen var känd redan av Joh. Bureus och tecknades av honom under hans resa 1594, den 9 maj. Platsen anges vara »Widh Örby i Rasbo S.» (F a 6), »i Rasbo Örby» (F a 10: 2), »Örby» (F a 5). Någon teckning av Bureus finnes icke bevarad. En sådan måste emellertid ha

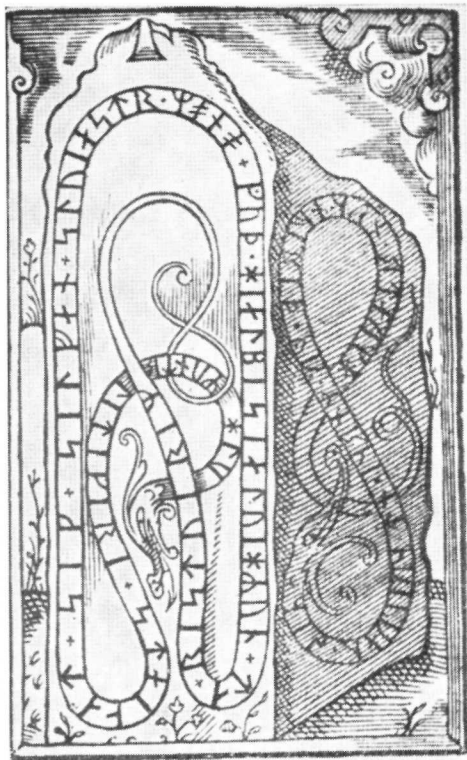

Fig. 169. U 1011. Örby, Rasbo sn.
Efter träsnitt av Bureus.

Fig. 170. U 1011. Örby, Rasbo sn.
Efter teckning av Rhezelius (F c 6).

funnits, som ligger till grund för träsnittet i *Monumenta Sveo-Gothica* (1624). Om Bureus' resa våren 1594 veta vi genom hans anteckningar i F a 6, att han den 29 april befann sig i Alunda, där han upptecknade inskriften på runstenen i kyrkogårdsmuren (L 280). Därifrån reste han först åt NÖ till norra Roslagen: den 30 april var han vid Skäfthammars kyrka (L 274) och Valö kyrka (U 602), den 4 maj vid Harg (U 595) och den 6 maj i Hökhuvud (U 597, 598). Följande dag var han tillbaka i Alunda (L 281) och tog nu vägen åt Uppsala. Den 7 maj finna vi honom vid Krogsta, Tuna sn (L 2055), den 8 maj vid Stavby kyrka (L 283), den 9 maj vid Hov och Örby, Rasbo sn (U 1005 och 1011) och vid Vaksala kyrka (U 961). Den 10 maj upptecknade han inskrifterna i Uppsala domkyrka.

Några årtionden senare besöktes platsen av Joh. Rhezelius, den 25 sept. 1635. Han anger något noggrannare platsen sålunda: »Widh Örby i Tappan sönan byn uidh vägen står denne sten, widh sin arf» (F c 6), »Widh Örby byen i en Hagha» (R 550), »Wid Örby Byen i en täppa» (F a 6). »Om denne Runsten, wet ingen eler något tänkwärdigit at berätta. Skriften wänder sigh på ene sijdan söder, och andre sijdan öster [ändrat från: väster]. til sin grift der Wighmunder begrafuen är» (R 550). På teckningen i konceptboken (F c 6) är inskriftsidan A betecknad som »Öster sijdan», sidan B som »Norr sijdan». Intressantast är, att Rhezelius ovanför runstenen

t. h. gjort en liten teckning av en stensättning, bestående av tätt lagda, jämnstora kullerstenar. Stensättningen har en långsträckt, närmast rektangulär form, med rundad avslutning i ena ändan. Här är en större sten markerad, uppenbarligen runstenen. Denna har sålunda stått på ett gravfält och inom en stenkedja, som omgav en grav. Rhezelius anger även dennas orientering och storlek. Runstenen stod i den avrundade ändan längst i norr — sålunda åt byn till. Stensättningens bredd var 10 steg och dess längd ungefär dubbelt så stor.

Det är utomordentligt värdefullt, att dessa noggranna och pålitliga uppgifter finnas i behåll från en tid, då Örby-stenen ännu stod kvar på sin ursprungliga plats. Tyvärr kan denna numera ej alldeles exakt bestämmas. Gravfältet finnes emellertid kvar, och i en inventering av fasta fornminnen i Rasbo sn, utförd 1925 av fil. kand. B. Bergman, lämnas följande uppgifter om detta: »S om Örby och Ö om stora landsvägen ligger ett stort gravfält. Detta fortsätter ut på de små moränbackarna i åkern. I hagen närmast Örby by finnas följande gravar: 19 jordblandade rösen, 16 ringformiga stensättningar, 10 rektangulära stensättningar, 1 triangulär stensättning med raka sidor, 1 bautasten. I N kilen av denna hage påstås den runsten (L 292, B 416) hava stått, vilken nu är förd till Uppsala.» Huruvida denna senare uppgift beror på en gammal tradition, har varit omöjligt att utröna.

Ett par årtionden efter Rhezelius' resa blev Örby-stenen flyttad till Uppsala. O. Verelius, som i sin *Runographia* (1675) har en bild av stenen, meddelar om denna: »Thenna stenen hafwer iag låtit föra ifrån Örby i Rasbo sochn och uti min trädgård.» Och i Peringskiölds handskrivna samling *Monumenta* läses följande: »I Rassbo sochn finnes några gamla Monumenter, sosom först Wid Öreby, En anseelig Runesten, den Sahl. Professor Olaus Verelius för någon tid sedan hafwer låthit införa till Upsala, och i sin Trädgård för en särdeles märkvärdighet upreasa, där läsaren honom åskåda kan [ändrat från: där alla benägne honom åskåda kunna], finnandes dess afriktning och bemärkelse ibland Upsala Antiquiteterne uthi detta wärk af oss införd.» I den del av det planerade stora verket *Monumenta*, som kom ut år 1719 och som handlar om fornminnena i Ulleråkers hd och Uppsala stad, omtalas Örby-stenen på följande sätt: »If från Örby Gård i Rasbo sokn hafwer Antiquarien Olaus Verelius, för sin egen haglek och the studerandes vnderwisning, låtit til Vpsala stad och vti sin trädgård i Fierdingen införa en wacker Runesteen, på två sidor skrifwen, then ena med wanliga, then andra med wände-runor ristad.» Professor Olov Verelius' hus var beläget i kvarteret Kamphavet i hörnet av Övre Slottsgatan och Gropgränd, straxt bakom nuvarande Universitetshuset; han fick fastebrev på tomten $\frac{5}{16}$ 1669, och huset var färdigt år 1676. Det fanns kvar till år 1906, då det revs för att lämna plats för stora nybyggen på tomten.¹ Förmodligen har det varit straxt i början av 1670-talet, som Verelius lät flytta in Örby-stenen till sin trädgård. I varje fall har det skett före 1675, då *Runographia* trycktes, sannolikt också före 1672, då länsmanen Anders Pehrsson Rox inlämnade sin förteckning över fornlämningar i Rasbo sn. Där finnas endast U 1005, 1006, 1008 och 1009 upptagna, däremot icke Örby-stenen (U 1011), vilket säkerligen skulle ha varit fallet, därest denna sten verkligen hade funnits kvar på platsen. Verelius' åtgärd underlättades sannolikt av att ett par gårdar i Örby voro akademihemman och av att han själv var akademiräntmästare. Efter en senare ägare anges i *Bautil* stenens plats: »I Vulfens trädgård»; L 292: »Örby (derifrån förd till Uppsala).» Omkr. 1725 ägdes gården av rådmannen O. Deyenström. Med honom överenskom professor Olov Celsius, att han skulle få flytta Örby-stenen till sin gård, som låg vid Ö. Ågatan, i kvarteret Klostret nr 4 (motsvarande nuv. tomten Ö. Ågatan 11). Den 12 april 1726 har Celsius undersökt inskriften »i Deyenströms trädgård»; men senare har han tillfogat anteckningen: »A^o 1727 mense Martio translatus in hortum O. Celsii. erectus d. 7 jun. 1729,» och på ett annat ställe: »Verelius hunc lapidem in hortum suum transferri curavit, cujus nunc est pos-

¹ K. W. Herdin, *Bygge och bo i äldre tider* 1 (1932), s. 87, 125.

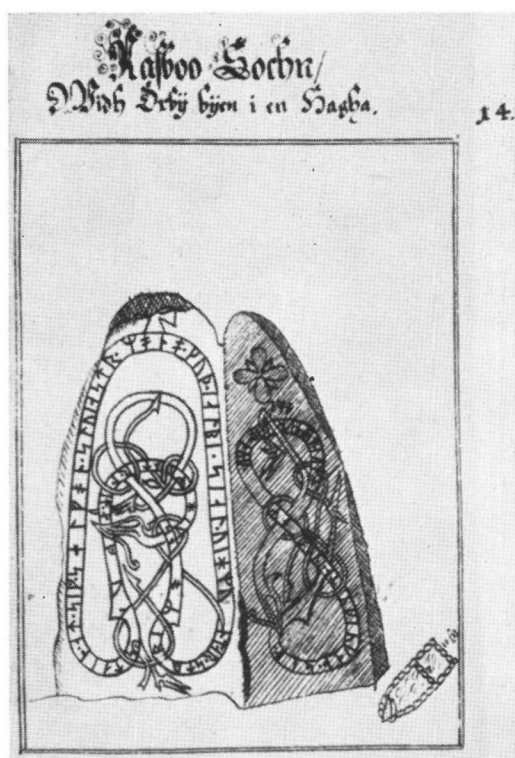

Fig. 171. U 1011. Örby, Rasbo sn.
Efter teckning av Rhezelius (R 550).

Fig. 172. U 1011. Örby, Rasbo sn. Efter träsnitt i O. Verelius,
Manuductio ad Runographiam.

essor Civis Ups. Deyenström . . . Nunc est hic lapis in hortu O. Celsii, 1727 in Martio huc translatus ex hortu Dejeström, qui olim fuit O. Verelii.» De tre runstenar, som Celsius låtit uppställa i sin trädgård (U 489, 896 och 1011), blevo sedermera, ovisst när, flyttade till »Gustavianska lärohusets gård.» R. Dybeck har 1866 om Örby-stenens historia endast den korta uppgiften, att »han står nu i Uppsala.»

Habent sua fata et cippi runici. Samma år som Dybeck gav ut det häfte av *Sveriges runurkunder*, där Örby-stenen behandlas, blevo de tre runstenarna i Gustavianum utlånade till världsutställningen i Paris 1867. Härom berättar P. J. Lindal (1881) följande: »Från Örby i Rasbo sn, Upland fördes — förmodligen under 1700-talet — denne runsten till Upsala och restes, liksom n. 6 och 7 här ofvan [d. v. s. U 489 och 896], å Gustavianska lärohusets gård. Jämte desse fördes han med vederbörligt tillstånd hösten 1867 till Paris för att uppställas utanför svenska afdelningen vid följande års världsutställning. Dit ankom han ock lyckligt och intog sitt rum bland profven å världens äldre och nyare alster. Hvardera runstenen var i ett sjöförsäkringsbolag för sjöresan försäkrad för 200 kr. Emellertid hände sig ej bättre, än att, då de 3 runstenarne efter utställningens slut skulle utskeppas och föras ombord å ett större fartyg i Havre de Grace, nedföll den tunge Örby-stenen i hamnen och gick för alltid förlorad, enär försäkringsbolaget häldre utbetalte de 200 kronorna än lät besörja stenens upptagning, som hade stigit till ett betydligt större belopp. Försäkringsbeloppet utbetaltes mycket riktigt (1868) till Upsala universitets fornsamling, för hvilkens räkning det skall enligt universitetets styrelses beslut särskildt bokföras såsom en stående räntebärande fond. För de utstälde runstenarne erhöll nämnda fornsamling en belöningsmedalj i brons (Histoire du travail pour services rendu).»¹

¹ Jfr även C. Säve i *UFT* h. 2 (1872), s. 50 och P. J. Lindal i *UFT* h. 10 (1881), s. LXXXI f., h. 11 (1883), s. CXLV.

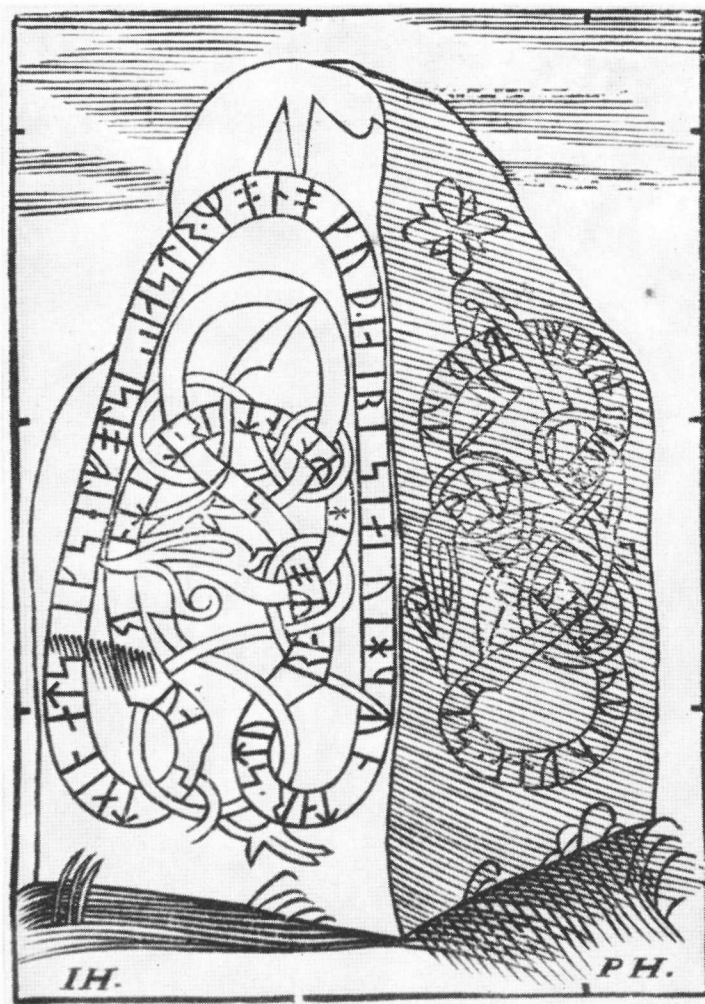

Fig. 173. U 1011. Örby, Rasbo sn. Efter B 416.

Örby-stenen, Vigmund styremans mästerverk, hade sålunda inbragt dels belöningsmedalj vid en världsutställning, dels ett kapital på 200 kr. att förvaltas såsom en särskild räntebärande fond. Men därmed var dess öde ingalunda avslutat, såsom man i Uppsala tog för givet. I slutet av århundradet företogs muddringsarbeten i Le Havres hamn. Därvid hände något mycket ovanligt och oväntat: i den lösa gyttjan stötte skoporna på en stor sten, som lyckligtvis lyftes upp oskadad, fastän nästan övertäckt av alger och snäckor. Man upptäckte skriften och alarmerade de lärde i Paris. Någon drog sig då till minnes, vad som hade inträffat 30 år tidigare, och stenen återfördes till Uppsala. Där uppställdes den hösten 1897 i Linneanums trädgård vid Svartbäcksgatan, mitt på den gröna gräsplanen framför byggnaden, som då utgjorde universitetets Museum för nordiska fornsaker. Då museet år 1921 flyttades till Gustavianum, uppställdes några av runstenarna i närheten. U 1011 fick sin plats på den lilla gräsplanen nedanför ärkebiskopsgården, på södra sidan om uppfartsvägen till universitetet, 10 m. S. om Gustavianums sydgavel. År 1949 flyttades den till sin nuvarande plats.

I Petter Dijkmans *Historiske Anmärkningar* (1723), s. 69 f. upptages under »Stafby Sökn» en runsten med en inskrift som i huvudsak är densamma som Örby-stenens. Någon sådan run-

sten finnes icke på denna plats, och är icke heller känd från andra, säkra källor. Den saknas både i Peringskiölds *Monumenta*, i *Bautil* och hos Liljegren. Dijkman bygger i huvudsak på litterärt material; endast i undantagsfall torde han själv ha sett och läst de inskrifter, som han diskuterar. Det finns ingen anledning att tro, att det skulle ha funnits en dubblett till U 1011. Det hela beror säkerligen på ett misstag av den intresserade, men ganska slarvige Dijkman. Stavby är som bekant grannsocken till Rasbo. Dijkmans uppgift har emellertid kommit åtskillig förvirring åstad. N. R. Brocman (1762) upptager båda inskrifterna såsom tillhörande två olika runstenar. Och i *UFT* h. 5 (1876) omtalar Carl Säve, att G. Stephens fäst hans uppmärksamhet på Dijkmans uppgifter: »Ehuru denna inskrift är nästan ordagrant den samma, som den å Örby-stenen i Rasbo . . . och ehuru han, liksom Örby-stenen, äfven å sin andra sida haft inskrift med »vände- och stuprunor» (se Dijkman, s. 70), så torde man dock här hafva en själfständig samt af och för samme man rest runsten (hvad jag hittills betviflat), hvilken likväl för så lång tid sedan förlorats, att hvarken Bautil eller Liljegren känt honom.» Ännu hos S. Bugge (*Runverser*, 1877) spökar Dijkmans misstag: »En sten i Stafby socken, der er reist af samme Mand som L 292 [U 1011], indeholder samme Formel.» Liljegren har i själva verket riktigt sett sammanhanget; han har under L 283 Stafby kyrka följande anmärkning: »Dikman s. 69 anför i Stafby socken den här N:o 292 [= U 1011] upptagne Runstenen.»

Ljusgrå, finkornig granit. Stenen är ristad på två sidor, här betecknade som A och B. Höjd över markytan 1,85 m., största bredd sidan A 0,70 m., sidan B 0,50 m. Toppen av stenen är avslagen, och ungefär hälften av det kors, som här har varit ristat, är borta (redan på de äldsta avbildningarna från 1600-talet). Vidare är stenen kantstött på båda sidor, varigenom inskriften på framsidan (A) har blivit något skadad. Något nedanför mitten och rundjurets huvud är på denna sida ett veck i stenytan, som därför företer två plan. Den nedre delen av ristningen ligger några cm. lägre än den övre delen. Avsatsen fanns redan då ristningen höggs. Förutom vid detta parti, som är skrovligt, är ytan tämligen slät och jämn. Ristaren har ofta begagnat sig av ojämnheter, men de äro i så fall alltid tydligt bearbetade och upphuggna. På h. sidan (B) är ytan fullkomligt plan och slät, nästan som om den vore finhuggen och slipad.

Ristningen är överallt tydlig och väl bevarad.

Inskriften börjar på båda sidorna vid rundjurets hals. På framsidan (A) går den från vänster till höger, på sidan B däremot från höger till vänster. Runorna bli sålunda här s. k. vändrunor.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

A: uihmuntr · lit · agua · stæin · at · sig · selfon · slygiatr · mono · guþ · ia[]bi · sial · uihmuntar ·

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

styrimons

65 70

B: uihmuntr · auk · afirip · eku merki · at · kuikuan · sik ·

75 80 85 90 95 100 105 110

Vigmundr let haggva stæin at sik sialfan, sløgiatr manna. Guð hialpi sial Vigmundar styrimanns. — Vigmundr ok Afrið hioggu mæрки at kvikvan sik.

»Vigmund lät hugga stenen till minne av sig själv, den skickligaste av män. Gud hjälpe Vigmund skeppshövdingens själ. — Vigmund och Afrið höggo minnesmärket, medan han levde.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början. Bst i 5 u är rak. Bst i 6 n går något över hst. Detsamma är fallet med 72 n. Övriga n-runor ha däremot formen ꝛ, med bst endast på hst:s h. sida. Bst i 12 a skär hst, dock med huvuddelen på hst:s v. sida. Likaså 15, 21, 48, 54 a. Däremot övriga a-runor (18, 36, 63) ꝛ, med bst endast på hst:s v. sida. 13 g är tydligt stunget;

likaså 25, 44 **g**. Avståndet är stort mellan 12 **a** och 13 **g**, liksom mellan 13 **g** och 14 **u**; ristaren har velat undvika de ojämnheter, som bero på den förut omtalade avsatsen i stenytan; det skulle ha varit svårt att här anbringa runor, åtminstone med vacker form. Av samma skäl är avståndet större än vanligt mellan 23 **s** och 24 **i** samt mellan 67 **y** och 68 **r**. 27 **e** är tydligt stunget, med en ganska bred punkt. 30 **o** †: bst skära hst, dock äro de något längre på v. sidan av hst. Liknande 41, 43, 71 **o**. Stenens kant är skadad vid 34 **y**, varför runans översta del saknas. 34 **y** tydligt stunget, med kort, lodrätt streck. Likaså 67 **y**. Bst i 38 **t** sitta påfallande lågt, vilket möjligen kunde tyda på att stenen har varit kantskadad redan då ristningen utfördes. 46 **p** har formen **Þ**, med bst nående fram till slinglinjen. Likaså den andra **p**-runan i inskriften 90 **p**. Fr. o. m. 46 **p** fram till 55 **i** är stenens kant skadad och den yttre ramlinjen bortstött. Svårast skadade äro **r**. 49 och 52. Av bst i **r**. 49 finnes intet numera bevarat. Om sk har funnits efter 51 **i**. kan ej avgöras. Övre stapeln i 52 **s** är borta. H. bst i 59 **m** är skadad upptill. Intet sk efter 73 **s**. — Intet sk framför 74 **u**. Fr. o. m. 76 **h** t. o. m. 87 **i** stå runorna tätt packade, i jämförelse med det följande. Bst i 79 **n** går något litet över hst; däremot har 107 **n** den normala formen **ŋ**. Bst i 82 **a** skär hst; ungefär en tredjedel på v. sidan. Liknande form har 85 **a**. Däremot 99 † och 106 † (bortsett från att de äro vänderunor). Sk efter 90 **p** är: 91 **e** är tydligt stunget; likaså 95 **e**. Däremot är 92 **k** icke stunget; icke heller 110 **k**. Intet sk efter 93 **u**; ej heller efter 100 **t**. 96 **r** har en stark lutning, tydligen för att klart skilja sig från de här korsande ornamentslinjerna. 106 **a** tydligt; icke **o**. Efter 110 **k** troligen ett sk.

Bureus (F a 10: 2) **uihmuntr · lit · aqua · stain · at · sig · selfon · sluiastr · mono · kup · ialbi · sial · uihmuntar · sturimons**. — **uihmuntr · auk · afirip · egu · merki · at · kuikuan · sik**. Avvikelser i F a 6: 9—15 **lita** + **kiua**, 25 **k**, 44 **g**; **r**. 74—75 och 91 saknas; 92 **k**, 95 **i**; i *Monumenta* 1624: 9—15 **litikiri**, 25 **k**, 27 **i**, 30 **a**, 44 **k**, 47—51 **hialbi**, 56—73 **uihmun** + **ta** + **ristuirim**, **r**. 74—75 och 91 saknas, 92 **g**, 95 **a**. — Rhezelius anmärker (F c 6), att stenen har »Klar stilj». Han läser den i allt väsentligt riktigt. De enda avvikelserna äro: 34 **u**, 44 **k**; **r**. 74—75 saknas. — Hadorph och Helgonius (B 416): **R**. 1 saknas, 5 **n**, 12—15 **nrua** (upp och nedvänt **nr**), 25 **k**, 31 **i**, 33 **i**, 34 **u** skadat, 44 **k**, 49 **i** (utan bst; runan troligtvis skadad), 55 **i**; 59 **m** saknar h. bst; 67 **u**, 69 **a**; 72 **n** saknas; 91 **i**. Peringskiöld (*Monumenta*, 1719) har några ändringar, troligen efter egen granskning av inskriften: 1 **u**, 5 **n**, 12—15 **akua**, 27 **a**, 31 **n**, 33 **i**, 44 **g**, 49 **i**, 55 **i**, 67 **y**, 69 **a**, 72 **n**, 91 **i**. — Celsius: **uihmuntr · lit · akua · stain · at · sig · selfon · sluiastr · mono · gup · ialbi · sial · uihmuntar · styrimons**. — **uihmuntr · auk · afirip · eku · merki · at · kuikuan · sik**. — Dybeck: 13 **k**, 25 **k**, 34 **u**, 44 **g**, 49 **i**, 67 **u**, 69 **i**, 91—93 **eku**, 95 **e**. — v. Friesen: på 49 **i** är »toppen afstött, nedre delen af bistafven syns»; övre bst i 50 **b** till stor del borta; inom nedre bst finnes enligt v. Friesen en punkt, som trol. är ristad; »runan bör alltså sannolikt kompletteras **ß**» d. v. s. **p**. (Inom nedre bst i **b** finnes en mycket grund och flat fördjupning; den är icke huggen. Och inom den övre bst finnes intet spår av något motsvarande. v. Friesens komplettering saknar därför grund.) F. ö. överensstämmer v. Friesens läsning fullständigt med vår egen.

Vad inskriftens ortografi angår, må först framhållas det ymniga bruket av stungna runor: 12—15 **agua** (men 91—93 **eku**), 23—25 **sig** (men 108—110 **sik**), 44—46 **gup**; 32—39 **slyiastr**, 65—73 **styrimons**; 94—98 **merki**. Oklart är, vad **e**-runan återger för uttal i 26—31 **selfon** och 91—93 **eku**; i båda fallen har runsvenskan säkerligen normalt haft brytningsdiftong: *sialfan* el. *siælfan*, *hiogg* el. *hiogg*. Möjligen är **e** här tecken för diftong; ristaren har måhända icke klart uppfattat skillnaden mellan *æ* och *iæ* (*ia*), *ø* och *iø* (*io*). Han brukar dock dubbelbeteckning i 47—51 **ialbi**, där förhållandena böra ha varit analoga och i 52—55 **sial** med lång vokal. Enkelbeteckning förekommer i andra inskrifter, ehuru mindre ofta: **selfan** U 734, **selfon** U 766, **helbi** Sö 19, **elbi** U 108 (från former som **silfan**, **hilbi** bör man kanske bortse, då här snarare en runa helt enkelt blivit överhopad). — **g** är tecken för explosivt *g* i **agua** och **gup**, kanske också i **sig**. Frikativt *g* tecknas **h** i namnet **uihmuntr** (3 ggr). Förbindelsen *gi* tecknas **i** i **sluiastr**; se härom A. Kock i *ANF* 11 (1895),

s. 330 och A. Noreen, *Altschwedische Grammatik* § 270 a. 2. — Ristaren har *h*-bortfall i början av ord: **agua**, **eku**, **ialbi**. — *æ*-runan saknas. Man skulle f. ö. ha väntat den endast en gång, i genitiven 56—64 **uihmuntar**. — Utmärkande för inskriftens ortografi är slutligen, att *o*-runan brukas som tecken för nasalerat *a*: 26—31 **selfon** (men 101—107 **kuikuan**), 40—43 **mono**, 65—73 **styrimons**.

Den första tolkningen av inskriften härrör från Rhezelius (R 550). Den lyder: »Vigmundus et Efridis exiderunt signum sibi ipsis vivis. Vigmundus fecit exidi saxum sibi ipsi

{ prudens in Amore virginum
prudentissimus Virorum

{ prudens i Astronom. Deus adiuvet animam Vigmundi Gubernatoris navium.» Till uttrycket **sluiastr i mono** har Rhezelius sålunda tre alternativa förslag. Det andra är självklart det riktiga. De båda andra äro mera besynnerliga: *slu i astr mönö* (isl. *ást*, *meyna*) eller *slu i astrmono* eller om man läser det sista ordet baklänges, *slu i astronom*. Det sista förslaget tilltalade Bureus mest; det är det enda, som han omnämner, om än med reservation i F a 5: »VigiMundus curavit sculpi saxum Sig ipsi... (slu i Astronom). Deus adiuvet animam Vigmundi Naucleri. Vigmundus et Efridis signarunt sibi viventibus.» Man har svårt att tro, att den mycket språkkunnige Bureus icke skulle ha insett den enkla innebörden av **sluiastr i mono**, men att här träffa på en stjärnkunnig man i den svenska forntiden var dock alltför lockande.

O. Verelius översätter: »Wigmunder let hacka stenen (rista runerna) åt sig sielf, som war en mycket slug man, Gud hielpi Wigmundz styrimans siäl. Wigmunder och Efrid huggu merket åth sig lefwandes.» — J. Peringskiöld: »Wigmund let hacka Stenen åt sig sielf, som war then slugaste man: Gud hielpe Wigmund Styremans siäl. Wigmunder och Efrid höggo merket åt sig lefwande.» Verelius uppfattar *styriman* som »navium Gubernator», Peringskiöld däremot som landshövding, och han upptager därför Vigmund i sin lista över landshövdingar i Uppland, som han »vtaf gamla handlingar och skrifter ströningom igenfunnit hafwer.» — N. R. Brocman (1762): »Wigmund lät hugga Stenen åt sig själf: den sluge och förståndige Man. Gud hielpe Wigmund Styrmans Siäl. Wigmund och Ewert höggo Märket åt sig lefwande.»

Carl Säve (1872): »Vigmund, den förständigaste (eg. slugaste) bland män, lät hugga stenen åt sig sjelf. Gud hjelpe Vigmunds själ, styrmannens (d. ä. skepps-styresmannens). Vigmund och Åfrid höggo minnesmärket åt sig ännu lefwande.» — S. Bugge (1887): »Vigmund lod hugge Stenen efter sig selv, han den kunstfærdigste af Mænd. Gud hjælpe Vigmund Styremands (d. e. Skibsanförsers) Sjel! Vigmund og Aafrid hugg Mærkerne efter sig, medens han endnu levede.» »**sluiastr** Superl. af *slógr*, kunstfærdig (Rydqv. II, 377), vel egentlig 'som kan slaa d. e. hamre, smede'... **kuikuan** retter sig blot efter **uihmuntr**, ikke tillige efter **afirip**.» — O. v. Friesen (1913): »Vigmund lät hugga stenen till sin egen åminnelse. Han var bland (alla) människor den konstförfarnaste. Gud hjälpe Vigmund skeppshöfdingens själ. Vigmund och Afrid höggo, medan de ännu voro i lifvet, vården till eget minne.» Och han tillägger: »Genom förbiseende af ristaren, står å stenen **kuikuan** i st. f. **kuik**. Härigenom kommer adjektivet endast att syfta på Vigmund: tolkar man sålunda meningen, skulle stenen endast vara egnad åt Vigmunds minne. Denna felstilisering torde ge en fingervisning om hvem den äljest onämnde mästaren är till de vackra ristningar hvarom här är fråga. Han torde vara ingen mer och ingen mindre än Vigmund själf — 'den högst konstförarne mannen' — detta i trots af uppgiften å inskriftens hufvudsida: 'Vigmund lät hugga'.»

De båda inskrifterna ha utan tvivel varit avsedda att komplettera varandra, och de böra följaktligen, om man skall rätt förstå ristarens mening, ses i samband med varandra. Runorna ha även haft en dekorativ uppgift, och det gällde därför för ristaren att anpassa sina inskrifter efter det utrymme som stod till buds. Han har på två satser fördelat det som annars mycket

väl kunde ha uttryckts i en. Inskrift A meddelar, att Vigmund har låtit hugga stenen till minne av sig själv; inskrift B, att Vigmund och Åfrid ha huggit märket **at kuikuan sik**. Åfrid, runsv. *Afrið*, är ett kvinnonamn. Hon har utan tvivel varit Vigmunds maka. Uttrycket *at kvikvan sik* har, märkligt nog, singular form och maskulint genus. Det åsyftar endast Vigmund. Förmodligen var hustrun Åfrid redan död, då stenen restes. Vigmund har, medan han ännu levde, låtit rista runorna till minne av sig själv och av sin hustru Åfrid. Vad som i viss mån är märkligt och förvånande är, att den fromma bön, varmed inskrift A avslutas, endast gäller honom själv, icke hans döda hustru: »Gud hjälpe Vigmund styremans själ.» Man har ju genom det stora inskriftsmaterialet ett starkt intryck av att det framför allt var angeläget att bedja för de dödas själar.

På A-sidan står: Vigmund lät hugga . . . , på B-sidan: Vigmund och Åfrid höggö . . . Det är orimligt, att här taga B-inskriften efter orden. Åfrid har icke huggit, så mycket är alldeles säkert. Den rätta formuleringen skulle ha varit: Vigmund lät hugga, medan han levde, detta märke efter Åfrid, sin hustru. Liksom i inskrifterna **lit raisa** växlar med **raisti** utan någon åsyftad olikhet i betydelsen, så torde här — bortsett från numerusdifferensen — **lit** + **agua** (A) ha samma innebörd som **eku** (B). »Vigmund lät hugga» — så skulle han knappast ha uttryckt sig, om han själv hade utfört arbetet. Att han avsiktligt skulle ha »sökt fläta in namnet så, att det skulle missuppfattas, vem som var ristaren» (B. Bergman), förefaller ganska otroligt. Någon personlig blygsamhet synes sannerligen icke ha varit utmärkande för Vigmund. Ju mer man tänker igenom inskrifternas lydelse, desto mer osannolikt synes det vara, att Vigmund har ristat stenen, detta fastän han berömmar sig av att vara **slyiastr** + **mono**. Hans »slöjd» kan ha legat på helt annat område: han kan ha varit en mångkunnig smed, en skicklig båtbyggare e. dyl.

Ännu en variation av intresse förekommer i de båda inskrifterna: **lit** + **agua** + **stain** (A) — **eku merki** (B). Det åsyftas uppenbarligen samma sak, runstenen såsom minnesvård. Det är sålunda en variation i ordvalet, som väl är avsedd. Det förefaller helt uteslutet, att **merki** skulle avse runorna enbart, i motsats till **stain**.

32—39 **slyiastr** tolkades av Rhezelius och Bureus som superlativ av adjektivet 'slug'.¹ Så ännu hos Carl Säve. S. Bugge är den förste, som ger ordet innebörden 'konstfärdig', av ett runsv. *sløgr*, egentligen 'som kan slå, hamra, smida'. Med denna mera konkreta och ursprungligare betydelse är ordet känt endast på östnordiska språk: fsv. *sløgher* 'skicklig, kunnig, särsk. med avseende på konst el. handarbete' (Söderwall), sv. dial. *slög* 'händig, konstfärdig, skicklig att snickra' (Rietz); härtill substantivet fsv. *sløghþ* f. 'skicklighet, konstskicklighet, yrkesskicklighet; hantverksarbete, slöjd' (Söderwall), nsv. *slöjd*. Denna betydelse är främmande för de västnordiska språken; isl. *sløgr* betyder 'listig, slug' ('underfundig, tilboelig eller duelig til at besnære eller overliste andre' Fritzner), jfr dock (med passiv betydelse) *harðsløgr* 'svår att slå (om äng)'. Om ordet runsv. *sløgr*, ett verbaladjektiv till verbet 'slå', urn. **slōgia*- 'som kan slå' eller (passivt) 'som kan slås', se A. Lindqvist i *ANF* 25 (1909), s. 280 f. och N. Svanberg i *APhS* 3 (1928), s. 234 f. — Vigmund berömmar sig av att vara *sløgiastr manna*, en mycket händig (yrkesskicklig, hantverkarskunnig, konstförfaren) man. Han har väl dock knappast avsett konsten att rista runor, eftersom han har börjat: Vigmund lät hugga stenen.

Vigmund var även *styrímaðr*, d. v. s. befälhavare ombord på ett skepp. Han satt vid styråran (rodret) i lyftingen längst bak i skeppet och utövade därifrån befälet över håsätarna (manskapet) ombord. Det skepp, som här avses, är säkerligen ett ledungsskepp för Rasbo hundare. Detta var ett av de mindre bland de uppländska hundarena under vikingatiden, och det låg långt inne i landet. Intet ledungsskepp torde ha kunnat färdas upp eller ned för de grunda åarna inom hundarets gränser. Häradets skepp ha måst förtöjas vid Kungshamn eller någon

¹ Denna användning av ordet hos Rhezelius och Bureus är ett mycket tidigt belägg på det från lågtyskan inlånade adj. *slu*, *slug*, kanske det allra tidigaste hittills kända.

annan plats vid Mälaren. Det är då märkligt, att vi genom en runinskrift känna namnet på en *styrimaðr* just från detta hundare. — Om ordet *styrimaðr* se U 922.

Vigmundr har varit ett sällsynt namn under vikingatiden. I runinskrifterna finnas ytterligare endast två belägg: U 338 och U 1051; från medeltida urkunder ett par fall, båda från n. Uppland (Tegelsmora, Österlövsta). De flesta beläggen härröra sålunda från samma trakt. Namnet tycks vara alldeles okänt i Danmark. Från norska och isländska källor känner Lind endast ett exempel. — Kvinnonamnet *Afriðr* är känt från några runinskrifter: U 52, 508, 565, 1012, Öl 27, Ög 157, trol. också U 824 (*ifriðr*) och L 174 Skuttunge (*ifrið*). Viktigt är ju särskilt, att det förekommer på runstenen vid Rasbokils kyrka (U 1012). Det torde vara mycket sannolikt, att det här är fråga om samma person. Det kan sålunda vara Åfrids släkt, som möter oss på U 1012. Identiteten styrkes av tidsförhållandet mellan de båda runristningarna. U 1012 är ristad av Åsmund Kåreson och sannolikt något äldre än U 1011.

Ristningen är utomordentligt skickligt utförd, med smala och ej särdeles djupa linjer. I jämförelse med de övriga runristningarna inom Rasbo hd står den synnerligen högt. Utan all fråga är den ett av de verkliga konstverken bland Upplands runinskrifter.

Ristningen på A-sidan har en uppläggning av runslingan, som återfinnes hos flera av Upplands runristare, bl. a. Åsmund, Fot, Öpir. Det långsträckta huvudet har ett stort, mandelformigt öga, nacktofs och en mycket lång, smal, i spetsen spiralformigt upprullad nosflik. Ett väl utformat framben finnes nedtill, och den i en elegant slinga på ristningsytans mitt uppkastade bakkroppen slutar med en liknande fot, också med tre tår. Typiska för ristarens smak äro de i vinkel brutna linjerna; de finnas överallt, både i de större och de mindre ornamenten. Ett par smala ormslingor, lagda i cirkelformiga figurer, komplettera mönstret. De tyckas båda utgå från den stora djurslingans kropp och avslutas på samma sätt. Upptill har funnits ett enkelt, likarmat kors.

På B-sidan är den skriftbärande djurkroppen lagd i mönster av en åtta, synnerligen väl anpassad efter ristningsytans form. Rundjuret har ett liknande långsträckt huvud som på A-sidan, med mandelöga, nacktofs och nedhängande, spiralformig nosflik. Också här finnas framben och bakben med tår. En av dessa tår är förlängd till en i en treöglig hyska upplagd slinga. Överst finnes också på denna sida ett likarmat kors; korsarmarna äro här avrundade, och mellan dem finnas spetsiga flikar.

Ristningen är, såsom nämnt, osignerad. O. v. Friesen har antagit, att samme ristare även har utfört några andra runvårdar i trakten. Han anger icke vilka, men förmodlingen åsyftar han, i likhet med B. Bergman, U 1006 och 1008 i Rasbo sn samt L 283 Stavby kyrka. Det är emellertid i konstnärligt avseende en betydande skillnad mellan Örby-stenen och de andra. Örby-stenen är ett verkligt konstverk; det kan man omöjligen säga om någon av de andra. Snarare äro de därför huggna av en man, som i sin ornamentik har tagit starka intryck av Örby-stenen och försöker efterbilda denna. Av de kända runmästarna har Örby-stenens ristare stått Fot mycket nära. Han äger samma fulländade teknik och samma goda blick för ristningsytans möjligheter. Man kunde rent av vara frestad att förmoda, att vi här ha att göra med denne skicklige konstnär själv. Vissa detaljer, särskilt i inskriften, tala dock bestämt emot att så skulle vara fallet: skiljetecknen, bruket av stungna runor, av **o**-runan för nasalerat *a*, **a**- och **n**-runor-nas form.

Östersta, Rasbo sn.

I skrivelse till Riksantikvarien den 2 sept. 1930 (ATA) meddelade hemmansägaren Karl Pettersson i Örby, Rasbo sn, följande: »Vid ett besök vid Ströja by härförleden anmälde en person, bondesonen E. Pettersson, att en runsten skulle ligga nedstörtad i ett grustag på Österstad ägor. I hans sällskap besökte jag då platsen och såg då en sten, stor som en hövolm, ligga i nämnda grustag.

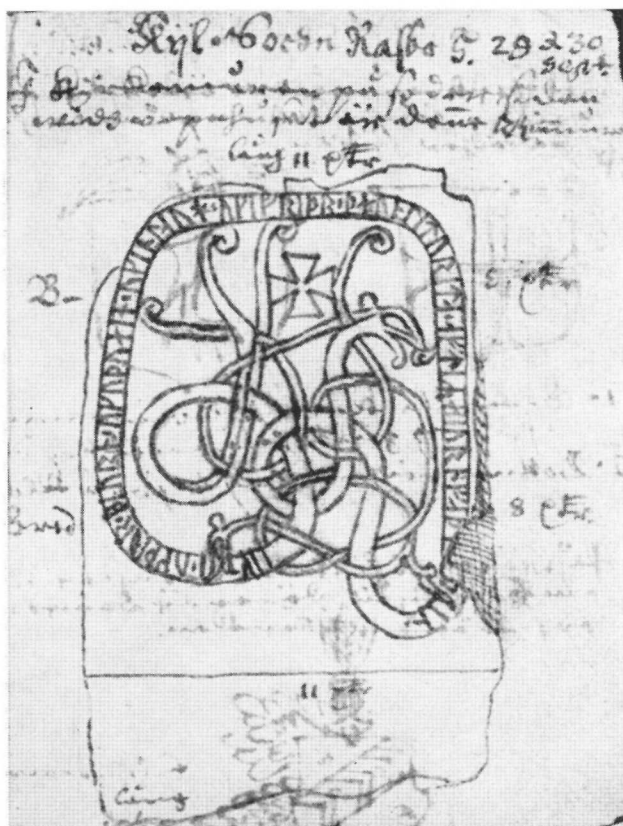

Fig. 174. U 1012. Rasbokils kyrka.
Efter teckning av Rhezelius (Fc 6).

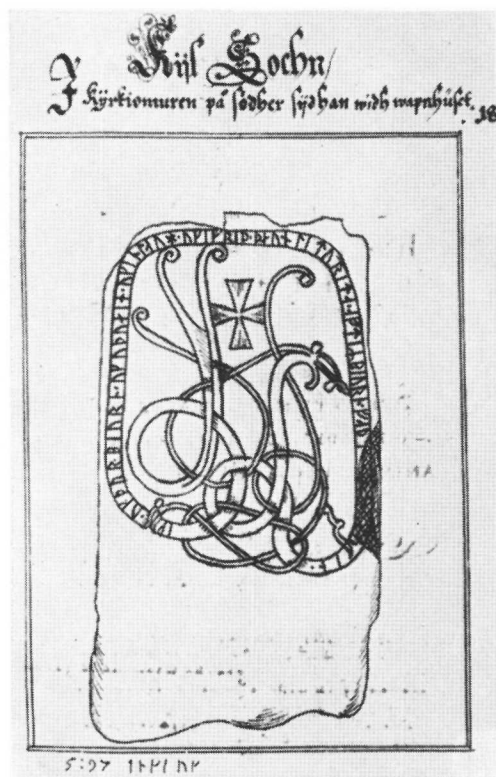

Fig. 175. U 1012. Rasbokils kyrka.
Efter teckning av Rhezelius (R 550).

Platsen där den ligger är öster om Österstad by där Kräbyån skär en liten låg grusås, som sträcker sig från Årsta uppåt Ströja. Pettersson berättade nu, att när han på 1890-talet gick i Ströja skola verkade där en lärare Johansson, som en dag tog skolbarnen med sig till nämnda sten, läraren hade då någon dag i förväg kritat i runorna och uttydde runskriften för dem, den stod uppe på den låga åsen. I de beskrivningar över runstenar i Rasbo, Liljegren m. fl. finnes intet antytt om denna sten, eller någon på Östersta ägor. Det kanske kan bero på att nämnda ås på den tiden låg rätt så osynlig för forskare. Källsjön svallade, då outdikad, på östra sidan om åsen, och de ängar, som nu ligger på den västra sidan, var troligtvis på den tiden kärr och moras, kanske sjö, dessa ängar är tydligen uppodlade i sen tid, vilket synes på det avloppsdike som är grävt genom åsen och är avledare för nämnda ängars vatten. Ett stenkast längre in på åsen, räknat från där runstenen stått, ligger en båtformad stensättning, med ett gravröse i ena ändan, den västra... Med anledning härav anhöll Riksantikvarien, att herr Pettersson, innan några åtgärder från ämbetets sida vidtoges, skulle söka skaffa visshet om att det ifrågavarande stenblocket verkligen vore en runsten. Herr Pettersson svarade då (4 aug. 1931, ATA), att han »varit till Östersta åsen och undersökt det som runsten förmodade stenblock, som ligger nedrasat i en grusgrup. Stenen ligger på en fin flatsida, men några runor finnes ej, men en slinga c:a 15 cm lång... förekommer vid ena sidan. Den runsten, som äldre personer minnes ha stått på åsen, har nog rasat ned förr och blivit gömd av skrot.»

1012. Rasbokils kyrka.

Pl. 50.

Litteratur: B 535, L 299, D 1: 259. J. Bureus, Fa 6 s. 184 n:r 97 (Rhezelius), Fa 5 n:r 291, Fa 1 s. 67; J. Rhezelius, Fc 6 (Monumenta Uplandica), s. 45 (utg. i UFT h. 30, 1915), R 550 (UUB) n:r 18; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 143; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 104, 371; G. Floderus, Beskrif-